

prof. dr. Peter Novak

USKLAJENO IN SONARAVNO BIVANJE, TRENDI V SVETU IN DOMA TER POVEZANOST Z ODLIČNOSTJO

NAMESTO UVODA

Odgovornost, kot ključna vrednota odličnosti, ima veliko obrazov, ki se skrivajo v vsakokratnih družbenih odnosih. Na številnih primerih iz daljne in bližnje zgodovine je mogoče pokazati, da odgovornost in odličnost nista bili v sozvočju. Odgovorno izpolnjevanje vseh nalog nadrejenih, bi normalno vodila k odličnosti vsakega od nas. Naj navedem nekaj primerov iz bližnje zgodovine, ki kažejo na nenormalnost in kompleksnost te povezave. Ali je bila odličnost zagotovljena pri proizvodnji jedrskega orožja; pri upravljanju letal, ko so ta bombardirala naseljena mesta; pri razvoju kemikalij za uporabo v kmetijstvu, itd.? Po merilih stroke in znanosti, da. V večini primerov so visoko izobraženi ljudje odgovorno delali, bili odlični izvajalci nalog, bili so dobri znanstveniki, morda celo politiki. Toda rezultati njihove aktivnosti niso bili vedno pozitivni za okolico ali človeštvo. Poznamo tudi vrsto nagrajenih umetnikov, književnikov, znanstvenikov in politikov, ki so bili v določenih okoljih in v določenem času spoznani za odlične, toda zgodovina jim kasneje te odličnosti ni priznala.

Verska nasprotja in nacionalizem, v svetu in pri nas, poganjajo

naprej intelektualci, ki jim družba priznava zelo visoko mesto na lestvici odličnosti. Toda rezultati njihove aktivnosti so porazni za mnoge, ki so na dnu družbene lestvice. Oni so odgovorni le do sebe, tragedija drugih jih ne zanima. Balkanske vojne v zadnjem desetletju so sprožili intelektualci, katerih osebna odličnost, v velikem številu, ni sporna. Bili so priznani pisci, umetniki, zdravniki itd. Trpljenje milijonov ljudi, uničevanje težko pridobljenih dobrin, uničevanje kulturnih spomenikov, vse to jim ni bilo mar, ko so uveljavljali svoje vizije. Oni so delali odgovorno za višje cilje, zato žrtve niso pomembne. Kako bomo ravnali pri oceni njihove odličnosti? Mnogi so po moriji in razdejanju dobili družbena priznanja za odličnost. Kje je mera med odgovornostjo in odličnostjo?

Veš poet svoj dolg, se je vprašal Prešeren. Ali veš intelektualec svoj dolg, se lahko vprašamo

mi vsi? Naš dolg je velik. Odgovornost do družbe v kateri živimo pa je pogosto, ob vsej odličnosti, ki jo izžarevamo navzven, nizka. Poglejmo samo odgovornost in odličnost slovenskega državnega zbora, ali sedanjo ihto z referendumom o umetnem osemenjevanju zdravih žensk, pa bomo videli, kako daleč smo od odgovornosti in odličnosti. Samo po sebi se postavlja vprašanje, zakaj je tako? Če vodilna struktura v neki družbi ni odgovorna in odlična, kako naj to zahteva od množice, ki jo vodi.

Problem namreč ni le v vzgoji in morali posameznika, ali v družbenem sistemu, problem leži v odnosu človeka in vsega človeštva do narave.

ČLOVEK – GOSPODAR NARAVE ?

Človeštvo je v svojem razvoju prešlo vrsto faz, med katerimi naj omenim le dve: preskrba z energijo (hrana in goriva) in razvoj delovnih orodij. Takoj, ko je človek v zadostni meri obvladoval preskrbo z energijo, se je drastično pričel spreminjati družbeni red. Iz plemenske ureditve preko suženjskega reda in fevdalizma je z razvojem tehnologij za pretvarjanje fosilnih goriv v zelo kratkem času prešel v kapitalizem, preskusil socializem in

komunizem, se začasno vrnil v kapitalistično ureditev in nihče ne more napovedati ureditve, ki bo sledila obdobju po izrabi fosilnih goriv. Ali bo to novo obdobje jedrske energije ali obdobje obnovljivih virov energije ni pomembno. Prepričani pa smo lahko, da bo nova oblika energije bistveno vplivala tudi na družbeno ureditev. Zaradi narave jedrske energije ni mogoče pričakovati družbe z visoko decentralizacijo, saj sistemi z jedrskimi reaktorji zahtevajo visoko stopnjo organiziranosti, varnosti in odgovornosti. Torej lahko v takem primeru pričakujemo nastanek visoko centraliziranih in verjetno tudi manj demokratičnih družb. Veliki brat bo moral paziti, da se ne zgodi jedrska nesreča. Nasprotno pa uporaba obnovljivih virov pospešuje decentralizacijo, samozadostnost in s tem tudi večjo neodvisnost. Več neodvisnosti pa pogosto pomeni tudi več demokracije. Ker brez energije ni življenja, bo obvladovanje energetskega vira v bodoče pomenilo tudi obvladovanje družbe. To se je dogajalo v preteklosti, se dogaja danes in se bo dogajalo v bodoče.

Ko je človeštvo pričelo obvladovati vedno večje količine energije, je lahko tudi vedno bolj intenzivno posegalo v naravo. Sožitje med naravo in človekom je bilo porušeno tisti trenutek, ko je z viškom energije lahko proizvedel več, kot je sam potreboval. Nastala je trgovina, ki je osnova kapitalizma v preprostem smislu besede. Kapitalizem v svoji prvobitni pojavnosti poznamo že od nekdaj. Ni nastal šele po propadu cehov in manufaktur. Tisti trenutek, ko se višek proizvodnje proda nekemu z dobičkom, lahko govorimo o kapitalnem odnosu. Kapitalizem ni družbeni red, kot ga mnogi označujejo, temveč način izmenjave dobrin, ki lahko obstoja toliko časa, dokler ustvarja dobiček, ali ostanek vrednosti. Tudi v socializmu in komunizmu ali nekem novem redu bo potekala izmenjava dobrin z dobičkom. Razlika med družbenimi redi nastane tedaj, ko ugotavljamo kdo je lastnik proizvodnih sredstev in kam ter kako se razdeli dobiček - ostanek.

Z vedno večjim ostankom dobička v enem delu sveta in z vedno hitrejšim odtokom dobička iz dežel v razvoju v dežele razvitega sveta, so nastali pogoji za razvoj potrošniške družbe, katere cilj ni preživetje in kakovost življenja, ampak trošenje naravnih

resursov. Človek je postal ropar narave, saj za zadovoljevanje umetno ustvarjenih potreb proizvaja vedno več, porablja vedno več naravnih surovin in energije. Nastalo je veliko neravnotežje med naravo in človekom. To neravnotežje je mogoče videti na dveh zelo očitnih posledicah: eksponentni rasti prebivalstva in hitri degradaciji okolja.

Pri tem je zanimivo, da je rast prebivalstva najhitrejša v deželah z največjo revščino in, da so negativni vplivi tehnološkega razvoja na okolje največji v deželah z največjim bogastvom, ali v revnih deželah, kjer večnacionalne družbe ropajo, posredno ali neposredno, naravna bogastva. Vedno večji razkorak med bogatimi in revnimi, v svetu in pri nas, je posledica odgovornosti in odličnosti, ki jo imajo ali čutijo intelektualci v različnih deželah sveta. Danes žal nimamo niti ene filozofije, ki bi dolgoročno lahko usmerjala razvoj s ciljem, zagotoviti prebivalstvu planeta Zemlje srečno življenje. Globalizacija ekonomije, filozofskih nazorov in vrednot na katerih slone odnosi v družbi, vodi v način življenja, ki izčrpava naravna bogastva in povečuje dinamično neravnotežje v naravi.

Gospodarjenje z naravo je podrejeno potrebam potrošniške družbe, ona sama pa osnovnemu principu kapitalističnih odnosov. Takoj, ko bi prenehal delovati mehanizem dobička, potrošniška družba propade. Kako urediti proizvodne in socialne odnose v družbi, da bi ohranili željo in interes po razvoju, ob enakomernejši razdelitvi rezultatov dela vseh, ki družbo sestavljajo in so sodelovali v nastajanju dobička? Odgovor so iskali številni utopični in realni socialisti, vendar ga do danes še niso našli. Verjetno je bila temu najbližja ideja samoupravne družbe, ki pa je žal slonela na družbeni in ne na privatni, oziroma mešani lastnini. Kako združiti dobre izkušnje iz preteklih obdobj v nov koncept, ki bo sproti upošteval posledice in vplive tehnološkega razvoja na odnose v družbi?

Verjetno potrebujemo pred takim dejanjem nekatere dogovore, ki bodo, podobno, kot nešteto sprejetih resolucij in dogovorov o človekovih pravicah, pravicah otrok, bolnih, okolju, naravi itd., opredelili vlogo in porazdelitev dobička med posamezniki in v družbi. Večina dosedanjih mednarodnih in nacionalnih dogovorov

je usmerjena predvsem v zaščito pravic, zelo malo ali nič pa je usmerjenih v dolžnosti in odgovornost tistih, ki družbe vodijo. Znano je reklo, ki še posebej velja za nekatere zelo razvite družbe, da ima vsakdo toliko demokracije, kolikor jo lahko plača. Tako stanje pa je daleč od visoke odgovornosti in odličnosti posameznikov in družb v katerih delujejo.

USKLAJENI IN/ALI SONARAVNI RAZVOJ

Ko so avtorji knjige »OUR COMMON FUTURE« postavili definicijo o »sustainable development« niso razmišljali o trajnostnem razvoju v svetu, kakor se pri nas prevaja ta izraz. Planet Zemlja, vse mrtvo in živo na njem, se stalno spreminja in razvija. Tako, kot ne moremo ustaviti časa, ne moremo ustaviti razvoja. Razvoj je trajen. Seveda se pa lahko vprašamo kakšen je po vsebini? Tu pa nastopajo velike razlike. Vzemimo primer dveh dežel s stoletjem enako družbeno ureditvijo, na primer ZDA in Kolumbijo. V obeh vladajo približno enaki družbeni odnosi (formalno), vendar je kakovost življenja bistveno različna. Ravno kakovost življenja posameznika in družbe kot celote naj bi bili merilo za odgovornost in odličnost. Danes ne znamo dobro opredeliti kakovost življenja. Odvisna je od stopnje razvoja na kateri se nahaja določena skupina ljudi. Tu namerno ne uporabljamo izraza država ali narod. Zanimivo pa je, da so ankete OZN pokazale, da je procent zadovoljnih in srečnih ljudi bistveno večji v n.pr. Indiji, kot pa v ZDA. Vsi poznamo razliko v BNP med tema dvema deželama in stanje v mestih, okolju, oskrbi z vodo, urejenosti naselij itd. Kaj ljudi motivira, da so zadovoljni, srečni: tehnološki razvoj, materialne dobrine, duhovne dobrine ali ravnotežje med njimi vsemi in naravo?

»Sustainable development« torej ne smemo enačiti s trajnostnim razvojem. Pravilen pomen tega izraza je **usklajen in/ali sonaraven razvoj**. To je razvoj, kjer bi, ali bo, človeštvo gospodarilo z naravo tako, da bosta človek in narava trajno ohranjala medsebojno ravnotežje v razvoju. Ni razvoja brez sprememb in ni narave, ki bi jo bilo mogoče zavarovati pred spremembami. Menim, da je prišel

čas, ko moramo iz zakonodajne prakse postopno izločiti izraze kot so varovanje in ohranjanje. Uvesti moramo gospodarjenje z naravo, spomeniki, dobrinami, človeškimi resursi (kot se to moderno govori) in seveda z energijo. Stari ameriški Indijanci in mnogi naši kmetje so to spoznanje uporabljali že stoletja nazaj. Pri tem pa niso samo gospodarili, ampak so **smotrno gospodarili**, zavedajoč se tesne povezanosti in povratnih zvez med naravo in človekom. Zakaj smo na to pozabili, bodo lahko razložili filozofi, sociologi in ekonomisti.

V naravi je vse v dinamičnem ravnotežju. Masne in snovne bilance so usklajene. Zaradi tega narave ni mogoče pretentati. Če na enem koncu odvzamemo preveč, se ravnotežje poruši. Nastane tok snovi in energije v smeri prevelikega odjema in naravno stanje se spremeni.

Odgovornost za te spremembe mora prevzeti tisti, ki jih je povzročil. Če so spremembe lokalnega značaja, potem se ravnotežje hitro obnovi. Ko pa nastanejo globalne spremembe, človeška kontrola ni več mogoča, saj ne poznamo ne časa ne kraja, kjer se bodo spremembe ustalile in bo nastalo novo stanje – nova naravna ureditev. Posledice so nepredvidljive zaradi kaotičnega značaja nastajanja novega globalnega ravnotežja. Odgovornost in odličnost pri tem padeta na izpitu. Naj to ponazorimo s primerom uničevanja ozonskega plašča s hladilnimi snovmi.

V začetku dvajsetih let smo v hladilnih napravah uporabljali ogljikov dioksid in amonijak. Ko so znanstveniki v tridesetih letih iznašli CFC hladiva, bolj znana pod imenom freoni, so ti v trenutku zamenjali stare, naravne, hladilne snovi. Nove snovi so bile nestrupene, negorljive, brez vonja in okusa, skratka idealne. Kdo je tedaj lahko vedel, kaj bodo te snovi povzročile sedemdeset let kasneje. Zaradi rušenja ozonske plasti spravljajo človeštvo na rob propada. In kdo lahko danes živi brez hladilnika v svojem stanovanju? Nihče. Življenje smo si v družbi uredili tako, da hladilnik nujno potrebujemo. Podobno velja za radio, TV, PC, kjer nam odpadki elektronskih komponent že delajo sive lase. Ali si upamo reči, da je bil izumitelj freonov neodgovoren, da ni sodil med odlične; ali ni izumitelj tranzistorja povzročil revolucijo v

informatiki, strojništvu, kemiji, medicini, itd. Njegovo delo je bilo odgovorno, ali je bilo tudi odlično pa bo pokazal čas.

NAZAJ K NARAVI – KAKO?

Nazaj k naravi je bil klic Voltaire-a skoraj dve stoletji nazaj. Kakor, da bi slutil, kaj prinaša hiter razvoj delovnih sredstev in vedno večja raba energije, je želel že tedaj ponovno povezati človeka z naravo v idiličnem ravnotežju. Žal mu to ni uspelo in če bi videl današnjo Francijo, potem bi verjetno vprašal: kaj ste storili s to deželo? Tudi mi vsi se moramo vprašati, kaj bomo storili s Slovenijo. Kakšni so naši dolgoročni cilji? Eden najbolj primitivnih ciljev, ki nam ga po metodi znane propagande iz naci- ali soc- časov vsiljuje vsakdanja politika je članstvo v EU in NATO paktu. Nikogar od teh novodobnih, štiriletnih politikov, ne skrbi usoda ljudi, njihova kakovost življenja, osebna svoboda in materialne osnove življenja. Nekoč se je nekdo uprl skupnim jedrom v bivši skupnosti narodov. Danes ga ni, ki bi se uprl veliko hujši izgubi samostojnosti, kot so bila skupna jedra. Ali smo izgubili kompas, voljo, znanje, odgovornost in odličnost z njo? Slovenija je geografsko že od nekdanj v Evropi. Slovenija je znala ohraniti svoj jezik, kulturo skozi stoletja. Razvili smo svoj raziskovalni, razvojni in industrijski potencial z namenom, da izboljšamo kakovost življenja ljudi.

Kako bomo ravnali v bodoče, da bomo opravičili svojo odgovornost in odličnost. Prepričani smo, da bomo to dosegli le na način, da pričnemo, ne glede na zunanje pritiske in interese, graditi družbo, katere cilj ni potrošništvo, ampak smotrno gospodarjenje z naravo, ki jo imamo in mora ostati v naši lasti, visoka kakovost življenja v materialnem, kulturnem in duhovnem smislu.

Ne živimo zato, da bi delali, delajmo zato in kolikor je potrebno, da bi bolje živeli.

POVZETEK

V prispevku je podano razmišljanje o vzrokih, ki so privedli do neskladja med odličnostjo in odgovornostjo. Vzrok je v hitrem razvoju potrošniške družbe, ki ne nudi sreče in zadovoljstva, ampak intenzivno izčrpava naravne resurse. Ta odnos je mogoče spremeniti s preходом v družbo, ki bo smotrno gospodarila z naravo in optimalno uporabljala znanje ljudi. Ne živimo zato, da bi delali, delajmo zato, da bi bolje živeli.

KLJUČNE BESEDE:

odgovornost, usklajenost, sonaravnost, kakovost življenja

KEY WORDS:

responsibility, sustainability, quality of life,
